

“Filologiya va pedagogikada yangicha ilmiy izlanishlar: an'anaviylikdan zamonaviylikka”

UY RO'ZG'OR BUYUMLARI NOMLARINING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI

Ro'zimurodova Shohista Akbarovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Annotatsiya:

Tezisdan uy-ro'zg'or buyumlari nomlari qatnashgan iboralarning lingvomadaniy mazmuni ko'rpa, ko'rpacha va supurgi misolida tahlil qilinadi. Buyumning amaliy vazifasi ibora tarkibida imkoniyatni hisobga olish, yaqinlik, izzat-ikrom yoki mashaqqatli mehnat kabi ijtimoiy ma'nolarga qanday o'tishi ko'rsatiladi. Lug'aviy va frazeologik ma'no farqi tarjima uchun ham muhim ekani asoslanadi.

Kalit so'zlar:

Uy-ro'zg'or buyumlari, lingvomadaniyat, frazeologiya, ko'rpa, ko'rpacha, supurgi, kontekst, tarjima.

KIRISH

Uy-ro'zg'or buyumlari nomlari tilning kundalik hayot bilan eng yaqin bog'langan qatlamlaridan biridir. Biroq buyum nomining madaniy mazmuni faqat uning qanday yasalihi yoki qayerda ishlatilishidan kelib chiqmaydi. So'z ibora tarkibiga kirganda insonlar o'rtasidagi munosabat, mehnat taqsimoti va xulq me'yorlarini ham ifodalashi mumkin. Shu sababli predmetning lug'aviy izohi bilan iboraning yaxlit ma'nosini alohida tahlil qilish zarur.

Ushbu tezisning maqsadi ko'rpa, ko'rpacha va supurgi leksemalarining ayrim turg'un birikmalardagi semantik o'zgarishini ko'rsatishdir. Material sifatida O'zbek tilining izohli lug'atida qayd etilgan izohlar va iboralar tanlandi [1–3]. Tadqiqot tavsifiy, semantik va kontekstual tahlilga tayanadi. Tanlangan uch birlik butun uy-ro'zg'or leksikasi yoki barcha nutqiy qo'llanishlar haqida umumiy xulosa chiqarish uchun yetarli korpus sifatida talqin qilinmaydi.

Buyumdan ijtimoiy me'yorga o'tish

Ko'rpa lug'atda yotganda ustga yopiladigan ro'zg'or buyumi sifatida izohlanadi. “Ko'rpaga qarab oyoq uzatmoq” iborasida esa ko'rpaning jismoniy o'lchami imkoniyat chegarasini tasavvur qilishga asos bo'ladi [1]. Bu yerda mazmun “ko'rpani qanday ishlatish” haqidagi ko'rsatma emas, balki mablag' va sharoitni hisobga olib ish

tutish haqidagi bahodir. Demak, buyumning o'lcham xususiyati xulq me'yorini ifodalovchi obrazga aylangan.

Shu leksema qatnashgan "bir ko'rpada katta bo'lmoq" iborasi esa boshqacha semantik yo'nalishga ega: lug'at uni bir xonadonda o'sish yoki yoshlikdan birga yashash ma'nosida beradi [1]. Birinchi iborada ko'rpa chegarani, ikkinchisida umumiy yashash makonini bildiradi. Bitta buyum nomidan turli madaniy ma'nolar paydo bo'lishi iboraning butun tarkibi va qo'llanish vaziyatiga bog'liqligini ko'rsatadi.

Ko'rpacha o'tirish uchun to'shaladigan yumshoq buyumni ataydi. "Soyasiga ko'rpacha yozmoq" iborasida esa u biror kishiga o'ta hurmat ko'rsatish va yelib-yugurib xizmat qilish ma'nosini oladi [2]. Buyumni mehmon uchun tayyorlash harakati ijtimoiy munosabatga ko'chadi. Biroq ibora doimo ijobiy bahoni bermaydi: nutq ohangiga qarab unda ortiqcha xushomadga tanqid ham sezilishi mumkin. Shuning uchun lingvomadaniy talqinda iboraning lug'aviy izohi bilan matndagi baholovchi ohang birga hisobga olinadi.

Mehnat obrazi va baholash

Supurgi asosiy ma'nosida tozalashga mo'ljallangan ro'zg'or buyumidir [3]. "Qo'li kosov, sochi supurgi" iborasida esa kosov va supurgi bir kishining tashqi qiyofasini tasvirlash uchungina kelmaydi. Lug'at izohiga ko'ra, ibora uy-ro'zg'or va boshqa og'ir yumushlarni xizmatkordek bajaruvchi odamga nisbatan qo'llanadi [3]. Buyum nomi mehnatning ko'pligi va insonning ahvoliga berilgan bahoni ifodalaydi. Bunday misolni "supurgi" so'zining o'zi doim mashaqqat ramzi, deb umumlashtirish xato bo'ladi: qo'shimcha ma'no aynan turg'un birikmada yuzaga chiqadi.

"Muloyim supurgi" iborasida ham predmet nomi odamga ko'chadi, ammo ma'no boshqa: lug'at bu ifodani muomalasi yumshoq ko'rinsa-da, o'zi qattiq yoki quv kishiga nisbatan qayd etadi [3]. "Qo'li kosov, sochi supurgi" bilan qiyoslanganda, supurgi leksemasining ko'chma vazifasi iboradagi boshqa so'zlar va baholovchi kontekst orqali aniqlanishi ravshanlashadi.

Xulosa va takliflar

Frazeologik birliklarni inglizchaga o'girishda buyum nomini so'zma-so'z almashtirish mazmunni saqlamasligi mumkin. Masalan, "ko'rpaga qarab oyoq uzatmoq"ning vaziyatga mos tarjimasi "live within one's means", "bir ko'rpada katta bo'lmoq"niki "grow up together in the same household" bo'lishi mumkin. "Soyasiga ko'rpacha yozmoq" uchun "go out of one's way to please someone" ifodasi mazmunni yetkazadi. Bular lug'atda berilgan tayyor ekvivalentlar emas, ibora ma'nosidan kelib chiqib taklif etilgan kontekstual tarjima yechimlaridir.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, uy-ro'zg'or buyumlari nomining lingvomadaniy xususiyati ko'pincha buyumning o'zida emas, unga tayangan iboraning ijtimoiy

vazifasida ochiladi. Ko'rpa imkoniyat chegarasi yoki yaqinlikni, ko'rpacha hurmat va uning baholanishini, supurgi esa ayrim iboralarda og'ir yumush yoki shaxs xulqini ifodalaydi. Keyingi bosqichda bu birliklarning badiiy va og'zaki nutqdagi real kontekstlarini qiyoslash baholovchi ma'nolarning qanchalik barqarorligini aniqlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. O'zbek tilining izohli lug'ati. "Ko'rpa". Izoh.uz. <https://izoh.uz/word/ko%E2%80%98rpa> (murojaat: 28.09.2026).
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. "Ko'rpacha". Izoh.uz. <https://izoh.uz/word/ko%E2%80%98rpacha> (murojaat: 28.09.2026).
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. "Supurgi". Izoh.uz. <https://izoh.uz/word/supurgi> (murojaat: 28.09.2026)